LIBRARY SCHOLAR
International Peer-Reviewed Journal of Library Science
ISSN 2583-2549

श्री गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयामधील सर्वोत्तम सेवा

डॉ. अनिल भोयर
ग्रंथपाल
श्री गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालय
कुरखेडा

Abstract: गडचिरोली जिल्हांतर्गत आदिवासी, दलित, ग्रामीण, गोरगरीब, मुला -मुलींना शिक्षण मिळावे ते स्वावलंबी व्हावे यासाठी संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष आदरणीय शिक्षणमहर्षी स्व. गो.ना.मुनघाटे साहेब यांनी १९७२ ला दंडकारण्य शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. ही संस्था समाजसेवेचे व्रत स्वीकारून ५० वर्षांपासून शिक्षण क्षेत्रात प्रामाणिक कार्य करीत आहे. या संस्थेद्वारा संचालित श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुरखेडा येथील महाविद्यालयीन ग्रंथालय विविध सेवा प्रदान करीत आहे.

मुनघाटे महाविद्यालय आदिवासी भागातील नामवंत महाविद्यालय असून महाविद्यालयास भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाचा नियंत्रित Institute Innovation Council (IIC) ला स्टार ने मानांकित केले आहे. गोंडवाना विद्यापीठाचा उत्कृष्ठ महाविद्यालय पुरस्कार प्राप्त झाला आहे.

कुरखेडा गावात उच्चं शिक्षणाची सोय व्हावी म्हणून वरिष्ठ महाविद्यालयाची स्थापना केली. महाविद्यालयात सुसज्ज ग्रंथालय असावे ही त्यांची इच्छा होती. ग्रंथालयशास्त्राचे जनक डॉ एस.आर.रंगनाथन यांच्या पंचसूत्री नुसार प्रत्येक ग्रंथाला वाचक असावा या प्रेरणेतून १९९० ला ग्रंथालयाची स्थापना करण्यात आली. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालय आधुनिक तंत्रज्ञानाने सोयीयुक्त, ग्रंथालयाची भव्य इमारत, २४ तास वायफाय सेवेनी सज्ज असून ग्रंथालयीन सेवा देण्यास तयार आहे. आज ग्रंथालयात १९,००० ग्रंथ, ३० जर्नल, १० दैनिक वर्तमानपत्र आहेत. महाविद्यालयीन ग्रंथालयात डिजिटल ग्रंथालयाची स्थापना २०११ साली भारत सरकारच्या NLIST शी ग्रंथालय जोडले गेले. २०१८ या वर्षात महाविद्यालयात भारत सरकारच्या दुसऱ्या डिझिटल ग्रंथालयाची स्थापना करण्यात आली, भारत सरकारने महाविद्यालयाची विद्यार्थाप्रती असलेली आपुलकी आणि विश्वास यांचा विचार करून कोरोना च्या महामारीत विद्यार्थी महाविद्यालयात प्रत्यक्ष हजार राहू शकत नसल्याने शासनाने महाविद्यालयाला NDLI क्लबची मान्यता दिली आहे. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालयाद्वारे अनेक विद्यार्थीपयोगी उपक्रम राबविले जातात. त्यात प्रश्नमंजुषा, व्याख्यान, उद्बोधन वर्ग, ग्रंथप्रदर्शन, दिवाळी अंकाचे प्रदर्शन यांचे आयोजन केले जाते. महाविद्यालयातील ग्रंथालयाला अनेक मान्यवरांनी ग्रंथालयाला भेट दिल्या आहेत. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालयात १२०० वाचक असून भौतिक ग्रंथालयाचा, 718 NLIST आणि 613-NDLI या डिझिटल ग्रंथालयाचा वापर करीत आहे. डिझिटल ग्रंथालयाचा वापर internet च्या साहाय्याने २४/७ वापर करीत आहे. महाविद्यालयीन ग्रंथालयाच्या NDLI क्लब ने सतत तीन

शैक्षणिक सत्रात २०२०-२१, २०२१-२२, २०२२-२३, 2023-24 विदर्भात बहुमान मिळविणारे एकमेव महाविद्यालय आहे याचा स्वार्थ अभिमान महाविद्यालयीन विद्यार्थी, कर्मचारी यांना आहे.

महाविद्यालयीन ग्रंथालये ग्रंथालयीन सेवा आणि संसाधने उपलब्ध करून देण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाद्वारे निदेशित UGC, NDLI, NLIST ने ग्रंथालयामध्ये चांगल्या गुणवत्तेसह ग्रंथालय विकसित करण्यासाठी सर्वोत्तम पद्धतीचा वापर केल्या आहेत. अलीकडच्या काळात भारतातील शिक्षण व्यवस्था, ग्रंथालय आणि माहिती केंद्राची भूमिका बदलली आहे. या संदर्भात, हा संशोधन पेपर श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुरखेडा मधील ग्रंथालयात वापरल्या जाणाऱ्या सर्वोत्तम पद्धतींबद्दल माहिती देतो. ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन ग्रंथालयीन सेवा, वापरकर्त्यांच्या अपेक्षा आणि गरजा कशा पूर्ण करतात हे स्पष्ट करणे हा या पेपरचा उद्देश आहे.

शब्दसंज्ञा : (Keyword): Introduction, Background, Library services, Vision, Mission, Conclusion, Reference

---

प्रस्तावना :

गडचिरोली जिल्हांतर्गत आदिवासी, दलित, ग्रामीण, गोरगरीब, मुला -मुलींना शिक्षण मिळावे ते स्वावलंबी व्हावे यासाठी संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष आदरणीय शिक्षणमहर्षी स्व. गो.ना.मुनघाटे साहेब यांनी १९७२ ला दंडकारण्य शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. ही संस्था समाजसेवेचे व्रत स्वीकारून ५० वर्षांपासून शिक्षण क्षेत्रात प्रामाणिक कार्य करीत आहे. या संस्थेद्वारा संचालित श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुरखेडा येथील महाविद्यालयीन ग्रंथालय विविध सेवा प्रदान करीत आहे.

कुरखेडा गावात उच्चं शिक्षणाची सोय व्हावी म्हणून वरिष्ठ महाविद्यालयाची स्थापना केली . महाविद्यालयात सुसज्ज ग्रंथालय असावे ही त्यांची इच्छा होती. ग्रंथालयशास्त्राचे जनक डॉ एस.आर.रंगनाथन यांच्या पंचसूत्री नुसार प्रत्येक ग्रंथाला वाचक असावा या प्रेरणेतून १९९० ला ग्रंथालयाची स्थापना करण्यात आली. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालय आधुनिक तंत्रज्ञानाने सोयीयुक्त, ग्रंथालयाची भव्य इमारत, २४ तास वायफाय सेवेनी सज्ज असून ग्रंथालयीन सेवा देण्यास तयार आहे. आज ग्रंथालयात १९,००० ग्रंथ, ३० जर्नल, १० दैनिक वर्तमानपत्र आहेत. महाविद्यालयीन ग्रंथालयात डिजिटल ग्रंथालयाची स्थापना २०११ साली भारत सरकारच्या NLIST शी ग्रंथालय जोडले गेले. २०१८ या वर्षात महाविद्यालयात भारत सरकारच्या दुसऱ्या डिझिटल ग्रंथालयाची स्थापना करण्यात आली, भारत सरकारने महाविद्यालयाची विद्यार्थाप्रती असलेली आपुलकी आणि विश्वास यांचा विचार करून कोरोना च्या महामारीत विद्यार्थी महाविद्यालयात प्रत्यक्ष हजार राहू शकत नसल्याने शासनाने महाविद्यालयाला NDLI क्लबची मान्यता दिली आहे. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालयाद्वारे अनेक विद्यार्थीपयोगी उपक्रम राबविले जातात. त्यात प्रश्नमंजुषा, व्याख्यान, उद्बोधन वर्ग, ग्रंथप्रदर्शन,

दिवाळी अंकाचे प्रदर्शन यांचे आयोजन केले जाते. महाविद्यालयातील ग्रंथालयाला अनेक मान्यवरांनी ग्रंथालयाला भेट दिल्या आहेत. आज महाविद्यालयीन ग्रंथालयात १२०० वाचक असून भौतिक ग्रंथालयाचा , 5०३ NLIST आणि 613-NDLI या डिझिटल ग्रंथालयाचा वापर करीत आहे. डिझिटल ग्रंथालयाचा वापर internet च्या साहाय्याने २४/७ वापर करीत आहे. महाविद्यालयीन ग्रंथालयाच्या NDLI क्लब ने सतत तीन शैक्षणिक सत्रात २०२०-२१, २०२१-२२, २०२२-२३ विदर्भात बहुमान मिळविणारे एकमेव महाविद्यालय आहे याचा स्वार्थ अभिमान महाविद्यालयीन विद्यार्थी, कर्मचारी यांना आहे.

पार्श्वभूमी (Background) :

आज महाविद्यालयीन ग्रंथालयात 14 PhD थेसिस आणि 4 dissertation ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत . यासोबतच NLIST आणि NDLI या डिझिटल ग्रंथालयाचे उपलब्ध स्रोत उपलब्ध आहेत. सुरवातीला आमच्या ग्रंथालयात थेसिस आणि dissertation नव्हते . आजच्या घडीला ग्रंथालयात १९०२६ ग्रंथ आणि ३३ जर्नल, १० वर्तमान पत्रे, NLIST, NDLI subscribe करून विद्यार्थ्यांसाठी उपलब्दग करून दिलेले आहे. ग्रंथालयात वाचन विकास व्हावा यासाठी भारत सरकार च्या शिक्षण मंत्रालयाद्वारे संचालित करण्यात येणाऱ्या NDLI क्लब ची मान्यता शैक्षणिक सत्र २०२०-२१ पासून मिळालेली आहे. या द्वारा त्यांनी दिलेल्या निर्देशानुसार कार्यक्रमाचे आयोजन महाविद्यालयाच्या क्लब द्वारे आयोजित केले जाते.

Library Vision:

- वापरकर्त्यांच्या माहितीच्या अधिकाराचे संरक्षण करण्यासाठी.
- भिन्न-मिश्रित, महिला विद्यार्थी आणि संशोधकांना मूल्यवर्धित सेवा प्रदान करण्यासाठी.
- संशोधनाच्या आवडीला चालना देण्यासाठी आणि वाचकांच्या विकासासाठी संशोधन पोर्टफोलिओ तयार करण्यासाठी व्यक्ती आणि संस्थांसोबत भागीदारीत काम करणे.
- विद्यार्थ्यांना, प्राध्यापकांना आणि संशोधकांना संदर्भात कार्य करण्यास सक्षम करण्यासाठी आम्ही दृश्यांच्या विविधतेला अनुमती देऊन संशोधन क्रियाकलापांची रचना आणि दस्तऐवजीकरण करतो.

Library Mission:

- शैक्षणिक कठोरता आणि व्यावहारिक प्रासंगिकतेच्या मिश्रणासह अभ्यास आणि संशोधनामध्ये प्रसार, दस्तऐवजीकरण आणि संवादाद्वारे ज्ञान आणि विचारांचे उत्प्रेरक व्हा.

ग्रंथालय सेवा :

इंटिग्रेटेड ग्रंथालय मॅनेजमेंट सिस्टम (ILMS) वापरून ग्रंथालय स्वयंचलित आहे. महाविद्यालयीन ग्रंथालयाने 2008 मध्ये LIBMAN (लायब्ररी मॅनेजमेंट सिस्टीम) नावाची इंटिग्रेटेड ग्रंथालय मॅनेजमेंट सिस्टीम

(ILMS) स्थापित केली. हे सॉफ्टवेअर ग्रंथालय प्रशासन, ग्रंथालय कार्य संचालन आणि OPAC (ऑनलाइन पब्लिक ऍक्सेस कॅटलॉग) विद्यार्थी आणि प्राध्यापक सदस्यांसाठी ग्रंथपाल आणि कर्मचाऱ्यांना समर्थन देते. शीर्षक/लेखकाच्या नावाने पुस्तके शोधणे.

सुविधा (Facility):

- M-OPAC
- QUESTION PAPERS
- SYLLABUS in soft and hard copy
- READING ROOM
- BOOK BANK on demand
- INTER LIBRARY BORROWING
- NEWS PAPER
- JOURNALS & PERIODICAL
- SYNOPSIS FOR Ph.D.
- Ph.D. THESIS
- MRP PROJECT
- E- RESOURCES FORM N-LIST
- E- RESOURCES FORM NDLI (National Digital Library of India)
- NDLI Club (2020-21 to till date)
- Free Wi-Fi Internet Facilities

ILMS सॉफ्टवेअरचे नाव: LIBMAN (क्लाउड बेस सॉफ्टवेअर)

- ऑटोमेशनचे स्वरूप: अंशतः
- आवृत्ती: 11.0 (अपग्रेड केलेले) क्लाउड आधारित
- ऑटोमेशन वर्ष: 2008 (डेस्कटॉप आधारित) अपडेटेड 2019 (क्लाउड आधारित)

(ILMS) चे मॉड्यूल:

- संपादन आणि कॅटलॉगिंग

- अनुक्रमांक नियंत्रण
- वितरण: MIS अहवाल
- M-OPAC (मोबाइल -ऑनलाइन सार्वजनिक प्रवेश कॅटलॉग)
- अभ्यागत व्यवस्थापन

ग्रंथालय सेवांसाठी आयसीटी:

- बार कोड: ग्रंथालयमध्ये बार कोड रीडर आहे, सर्व पुस्तके बार-कोड केलेली आहेत. बार कोडेड ग्रंथालय सॉफ्टवेअरद्वारे व्युत्पन्न केले जाते.
- नेटवर्क रिसोर्स सेंटर: 1 सर्व्हर आणि 13 क्लायंट कॉम्प्युटर रिसोर्स ऍक्सेससाठी नेटवर्कमध्ये जोडलेले आहेत.
- प्रिंटर: 01 प्रिंटर उपलब्ध आहेत (Canon)
- स्कॅनर: 01 (HP स्कॅन जेट 200)
- इंटरनेट बँडविड्थ स्पीड: 100 mbps.
- कॉलेज वेबसाइट: https://www.sgmunghatecollege.in/?page_id=2707
- ग्रंथालय सेवा माजी विद्यार्थी आणि बाह्य विद्यार्थ्यांना देखील प्रदान करते.

ग्रंथालयातील भौतिक पायाभूत सुविधा:

- एकूण पुस्तके: 19,026
- पाठ्यपुस्तक: 7640
- संदर्भ पुस्तक: ७९६६
- इतर पुस्तक (नाटक, कादंबरी, स्पर्धा परीक्षेचे पुस्तक आणि इतर): 3025
- सदस्यता जर्नल आणि मासिक: 33
- वाचन कक्ष: ०२ (कर्मचारी आणि विद्यार्थी)
- ग्रंथालयाचे क्षेत्रफळ: 2100 चौ.

ई-संसाधनांची सदस्यता:

- महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात खालील ई-संसाधनांसाठी नियमित सदस्यता आहे

- ई-जर्नल, ई-पुस्तके, डेटाबेस आणि ई-संसाधनांचा रिमोट ऍक्सेस: हे सर्व NLIST आणि NDLI चे सदस्यत्व घेतात. कॉलेज **ग्रंथालय** ज्ञान संसाधन केंद्राद्वारे ई-संसाधन सेवा प्रदान करते.

NDLI क्लब:

• NDLI क्लबला 2020-21, 2021-22, 2022-23,2023-24 शैक्षणिक वर्षात शिक्षण मंत्रालयाने मान्यता दिली क्लब क्र. INMHNC3SQUBJGXC

बुकस्टँड, जर्नल्स खरेदीवर खर्च केलेली रक्कम :

पुस्तकं, जर्नल्स आणि ई-संसाधनांच्या खरेदीसाठी महाविद्यालय दरवर्षी बजेटमध्ये **ग्रंथालयासाठी** तरतूद करते. महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात पुस्तके, जर्नल्स आणि ई-संसाधने खरेदी करण्याचे धोरण आहे. दरवर्षी, महाविद्यालये पुस्तके, जर्नल्स, मासिके, ई-संसाधने, वर्तमानपत्रे इत्यादी खरेदी करतात. N-LIST द्वारे ई-संसाधनांची खरेदी केली जाते. N-LIST सर्व ई-संसाधने प्रदान करते, जसे की ई-पुस्तके, ई-जर्नल्स आणि डेटाबेस.

ग्रंथालयाचा दररोज वापर:

महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात घरातील अंकांची पुस्तके तसेच वाचन कक्षात वाचन सुविधा, तसेच इलेक्ट्रॉनिक संसाधने उपलब्ध आहेत. संदर्भ, संशोधन आणि ई-संसाधन प्रवेशासाठी कर्मचारी आणि विद्यार्थी शक्य तितक्या वेळा लायब्ररीला भेट देतात.

अभिमुखता कार्यक्रम:

ग्रंथालयातील सुविधांचा सर्वोत्तम वापर कसा करायचा याचे मार्गदर्शन करण्यासाठी विद्यार्थी आणि कर्मचाऱ्यांसाठी **ग्रंथालया**मध्ये एक ओरिएंटेशन कार्यक्रम आयोजित केला जातो.

सर्वोत्कृष्ट ग्रंथालय वापरकर्ता पुरस्कार:

विद्यार्थ्यांमध्ये वाचनाची सवय लावण्यासाठी दरवर्षी विद्यार्थ्याला "उत्कृष्ट ग्रंथालय वापरकर्ता पुरस्कार" (रु. 1000/ आणि प्रमाणपत्र) दिले जाते.

ग्रंथालय सुरक्षा:

ग्रंथालयात 3 सीसीटीव्ही कॅमेरे बसविण्यात आले आहेत.

ग्रंथालय समिती:

ग्रंथालयाची प्रगती सांगण्यासाठी ग्रंथालय समिती नियमितपणे बैठक घेते आणि ग्रंथालय संग्रह आणि सेवांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी समिती सदस्यांकडून सूचना मागवतात.

सारांश :

गडचिरोली जिल्हात वाचन विकासाचे कार्य करणारे एकमेव महाविद्यालय असून निरंतर ग्रंथालय सेवेत वाढ होत आहे याचा स्वार्थ अभिमान होते आहे . यावर्षी मार्च महिन्यात NAAC या संस्थेने महाविद्यालयाला बी ++ दर्जा प्राप्त केला आहे.

निष्कर्ष:

गडचिरोली जिल्हांतर्गत आदिवासी, दलित, ग्रामीण व गोरगरीब मुला .मुलींना ग्रंथालयीन सेवा मिळाव्या याबद्दल ग्रंथालय सतत प्रयत्नशिल असते. ग्रंथालयाच्या माध्यमाने नाविण्यपुर्ण व उत्कृष्ठ सेवा दिल्या जातात. त्यामुळे अनेक मान्यवर या ग्रंथालयास भेट देत असतात. महाविद्यालयीन ग्रंथालये ग्रंथालयीन सेवा आणि संसाधने उपलब्ध करून देण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. ग्रंथालयात एन डी एल चा वापर मोठया प्रमाणात होतो तसेच डिझिटल ग्रंथालयाचा वापर विद्यार्थी 24 तास करीत असतात. गडचिरोली जिल्ह्यात हे ग्रंथालय अनेक ग्रंथालयासमोर एक वेगळी प्रतिमा निर्माण करीत आहे. या ग्रंथालयाचे वैशिष्टे आहे.

संदर्भ सूची :

- संपादक, प्राचार्य श्री गोविंदराव मुनघाटे कॉलेज,कुरखेडा : मृगुगंध २०२३
- संपादक, प्राचार्य श्री गोविंदराव मुनघाटे कॉलेज,कुरखेडा : मृगुगंध २०२२
- संपादक, प्राचार्य श्री गोविंदराव मुनघाटे कॉलेज,कुरखेडा : मृगुगंध २०२१
- संपादक, प्राचार्य श्री गोविंदराव मुनघाटे कॉलेज,कुरखेडा : मृगुगंध २०२०
- संपादक, प्राचार्य श्री गोविंदराव मुनघाटे कॉलेज,कुरखेडा : मृगुगंध २०१९